

krinkala in materializirala. Pravzaprav bi po besedah avtorja razkrinkanje sesulo ta mitski konstrukt in njegovi protagonisti bi izgubili velik del svojega arsenala, saj se sme proti udbomafijcem, tako kot proti teroristom, pravičniško bojevati z vsemi sredstvi le, če so ti skrivnostni, zakriti, nedoločni in se jim da zaradi tega z lahkoto pripisati kakršnekoli lastnosti in grehe. Analiza postsocialističnih mitologij se dotakne tudi vloge religije in cerkve v njihovem funkcioniranju in pokaže na to, da so mehanizmi delovanja cerkve in nacionalne države analogni, da svojo mitološko snov črpajo iz istih virov in da uporabljajo celo prirejene verzije istih sloganov, v katerih sta bog in domovina seveda na prvem mestu. Predzadnje poglavje o sodobnih mitologijah Balkana se prav tako močno opira na analizo verskega simbolizma in nazorno prikaže, kako je mogoče religijo in zgodovino mobilizirati ter ju spremeniti v še en dokaz neprehodne razlike med Nami in Drugimi, pri čemer takšen mitološko podkrepeljeni diskurz sporoča, da je Druge za povrh vsega še najboljše iztreti, kar se je nedavno v praksi dokazovalo na Hrvaškem, v Bosni in na Kosovu.

Vsebinsko knjige zaokroža zadnje poglavje, ki je posvečeno analizi politične mitologije prek analize podob. V tem okviru pa odlični primeri propagandnih materialov iz različnih koncev sveta in iz različnih obdobj 20. stoletja slovenskega bralca spravijo kar nekoliko v zadrego, ko jih avtor sooči še s propagandnimi materiali slovenskih volitev iz leta 2000. Razen tega da so slovenski volilni plakati vseh strank narejeni po istem kopitu, so tudi skrajno neinovativni, neizzivalni in dolgočasni, v primerjavi z npr. propagandno mašinerijo srbskega študentskega gibanja Otpor, ki je s primitivno tehnologijo produkcije materialov brez blišča, a z obilico humorja in iznajdljivosti pripomoglo k padcu Miloševića. Ob tem nehote dobimo občutek, da bi se kljub mitološki slovenski večvrednosti lahko od nekdanjih sozdravljancev marsičesa naučili.

Knjiga na inovativen način prikaže in razgrajuje delovanje mita. Mit funkcionira kot diskurz, prenaša in ustvarja namreč specifične pomene o realnosti in čeprav se zdi, da je le nekaj simbolnega, neempiričnega, Velikonja s paletto primerov ponazori, da mit deluje zelo konkretno in ima materialne posledice. Vsebina knjige je tako primerna za vse tiste, ki bi se radi seznanili s tem, zakaj npr. Haiderju še vedno uspe zmagovati ali zakaj mit o Kosovem polju še danes buri duhove, in ki se ne zadovoljijo le s popisom in z razlago o tem, kakšne so stvari v naši družbi, ampak bi radi dobili tudi nekaj informacij o tem, zakaj so takšne, kot so, in kako jih je mogoče prestaviti drugam.

Ksenija Šabec

Cirila Toplak: Združene države Evrope – Zgodovina evropske ideje. Ljubljana: Založba FDV, zbirka Politični procesi in inštitucije, 2003 158 strani (ISBN 961-235-137-6), 3.800 SIT

Aleš Debeljak: Evropa brez Evropejcev. Ljubljana: Sophia, zbirka Spekter, 2004 219 strani (ISBN 961-6294-54-7), 4.200 SIT

ključne besede: Evropa, evropska kultura, Evropska unija, nacionalna identiteta

Procesi evropskega združevanja, ki jim je ob zadostni meri retrovizivske distance mogoče slediti daleč nazaj v preteklost, so predstavljali pomembno temo tako zgodovinskih, esejističnih, leposlovnih kot tudi znanstvenih del. Ni pretirano trditi, da se je z intenzivnejšimi integracijami zlasti po zgodovinskem letu 1989, ki pomeni formalno ukinitve hladne vojne in padec komunističnih režimov v vzhodni Evropi, produkcija knjig o Evropi in evropskih narodih povečala, prav tako pa tudi zanimanje zanje.

Medtem ko je prvi evropski "projekt" nastal šele v renesansi, prva zlata doba evropske ideje, ki ji je botrovala volja do prevlade in ne humanistična misel, pa je, kot piše Cirila Toplak v knjigi *Združene države Evrope – Zgodovina evropske ideje* (2003), predrazsvetljenski čas verskih spopadov, zgodovinarji evropske ideje svoje študije kljub temu praviloma začenjajo v antiki z mitom o Evropi.

O začetkih mita o Evropi pravzaprav ne vemo veliko, čeprav je govoriti o "začetkih" v tej zvezi, kot pravi George Steiner v članku *Mit o Evropi: Evropa se pričinja v dvoumni magiji* (1994), prazna tautologija. »Predstava o incipitu, 'prvem času in/ali prvem kraju' je že sama na sebi mitična figura«. Ni torej možno natančno določiti, od kdaj ali od kod izvira pripoved o Evropi. Osebe iz tega mita so osebe grškega panteona, tako Zevs kot Afrodita. Prizorišče naj bi bila feničanska obala, Tir ali Sidon (današnji Libanon), Evropa pa naj bi bila hči tirskega kralja Agenorja in Telefase. Zevsu je na Kreti rodila Minosa, Radamanta in Sarpedona, njen brat Kadmos (po neki različici njen stric) pa naj bi sezidal Tebe. Mošos ali Moshos, naslednik Teokrita in siciljanske šole bukolskega, pastoralnega, idiličnega verza, naj bi bil tisti, ki je v Sirakuzi ali njeni okolici prvič pripovedoval o Zevsovem zapeljevanju in ugrabitvi Evrope, očeta bogov, ki naj bi se ji približal v podobi bika. »Božje privzame živalsko obliko, da bi uročilo in zapeljalo kultivirano človeškost,« pravi Steiner. Strah zbujujoča dinastija, ki jo Zevs zaplodi z Evropo, pripoveduje o tem, kar je »v človeku večno živalskega in v očeh živali megleno človeškega«.

Gre za kočljiva mejna področja med naravo in kulturo, med organskim in simbolnim. V tem smislu je potrebno kritično razumeti tudi trditev Cirile Toplak, da je "evropska" zgodovina manifestacija "evropske" kulture kot skupnosti vrednot v zgodovini evropskih držav od antike do sodobnosti. To skupnost evropskih vrednot se običajno utemeljuje na podlagi razlikovanja tako imenovane zahodne civilizacije (h kateri se poleg Evrope štejejo še ZDA, Kanada, Avstralija in Nova Zelandija kot naslednice in hibridi prvotne evropske kulturne dediščine), vendar pa je obenem treba dodati, da je ta ista skupnost vrednot v sebi raznolika in heterogena, saj ločuje prebivalce in prebivalke Evrope v njihovih vrednotah in načinih življenja in s tem relativizira evropske politične interese po tesnejših integracijah. "Znotraj Evrope se čudimo drug drugemu, na drugih celinah "postanemo" Evropejci" (Toplak, 2003: 18).

V zgodovinski retrospektivi razvoja evropske ideje se tako nemalokrat kaže izrazita težnja po (ne)hotenem konstruiranju *zgodbe o Evropi*, ki je iz mita postala geografski pojem za neznano celino, v naslednjih stoletjih pa se je začela oblikovati kot ideja, ki je združevala majhen del sveta, ljudi in njihov način življenja. Iz nejasne mitološke preteklosti je Evropa tako postopoma stopila kot konkretna, a šele od petnajstega stoletja naprej tudi združujoča in osmislujoča ideja, za katero se je splašalo padati in napadati. Postala je nosilka skupne politične zavesti Zahoda. Avtorji v to idejo tako nemalokrat vgrajujejo vizijo razvoja postopnega, večinoma nespremenljivega ideala, ki je usmerjen proti današnji Evropski uniji kot inkarnaciji združene Evrope. V tem pogledu je ta zgodba predvsem teleološka, progresivna in deterministična na način, da resnična zgodovina Evrope ne obstaja od vedno ali vsaj ne v vsakem pogledu. Obenem je to zgodba o »zgodovini zmagovalcev«: o postopni globalni zmagi »superiorne civilizacije«, iz katere so večinoma izvzete manj plemenite epizode evropske zgodovine. Prav tako ne problematizira notranjih razhajanj in konfliktov potencialne identitete Evrope ali njenih razmerij z ostalim svetom. Je torej skoraj organska zgodba o življenju Evrope, ki naj bi se razvijala na tako rekoč »gensko« določen način od svojega rojstva (v antiki) do rasti (preko judovsko-krščanske, humanistično-renesančne, reformacijske in racionalno-razsvetljenske do demokratične dobe), čeprav sta njeno bistvo in življenjska doba dejansko prikrita. Opisi najvidnejših zgodovinskih videnj Evrope kot enotne entitete potemtakem še zdaleč niso zadosten pogoj, na podlagi katerega bi bilo upravičeno govoriti o skupni evropski zgodovini in spominu kot izhodišču sodobne evropske ideje.

V tej smeri bi bilo nemara potrebno opredeliti tudi omenjeno delo Cirile Toplak o zgodovini evropske ideje, ki v slovenski prostor sicer prinaša vsebinsko izredno informativno znanstveno besedilo. Avtorica v petih obsežnih poglavjih, utemeljenih na inovativnem preučevanju prvotnih

virov in izvornih dokumentov, zasleduje glavne mejnike v razvoju evropske ideje s kulminacijo v Evropski uniji, ki po njenem mnenju ni »naslednja stopnja v institucionalnem razvoju evropskih integracij, temveč pravna rešitev za vsebinsko razširitev delovanja Evropskih skupnosti« (Toplak, 2003: 125). S tem nakazuje sledi historičnega determinizma, po katerem je zgodba o evropski ideji v liberalni maniri vendarle predvsem zgodba o progresivni evoluciji sicer ideološkega projekta, ki pa je bil tako v preteklosti kot še danes deležen tudi manj optimističnih in evroskeptičnih ocen. Tej pasti se avtorica delno izogne v zadnjem, šestem poglavju o slovenskem zaznavanju evropske ideje, ko pravi, da je iskanje »Evrope« v slovenski politični misli in narodnih programih pred procesom demokratizacije konec dvajsetega stoletja bolj »iskanje aluzij, ki jih je mogoče šele post festum interpretirati kot 'evropske'« (Toplak, 2003: 143).

Nemara bi bilo nekaj te zgodovinske distance potrebno ohranjevati tudi do »evropske zgodbe o uspehu«. Da bi namreč zgodovina evropske ideje dosegla svojo globino, bi moral predvsem obstajati poglobljeni diskurz o bistvu Evrope, njenih mejah in identitetah. Temu pa se sodobna Evropska unija izogiba ali vsaj ne posveča pretirane pozornosti. Razprava in odločitev o tem, kaj naj bi nastajajoče »evropejstvo« dejansko pomenilo tako v preteklosti kot v sedanjosti, sta, njegov osnovni predpogoj.

Gospodarsko politična integracija evropskega prostora se je v obdobju po koncu druge svetovne vojne postopoma, toda vztrajno poglobljala. Vendar pa je obenem potrebno poudariti tudi velika razočaranja povojnega časa, med katera moramo vključiti dejstvo, da princip nacionalne države še vedno neomajno brani svoje pravice. Natančneje rečeno, predvsem kulturne razlike in nacionalne posebnosti kažejo *žilavo vztrajnost*, ki prispeva k razcepljenosti Evrope. Ta je ostala nič manj očitna tudi po padcu železne zavese, ko je zahodna Evropa, kot pravi Aleš Debeljak v knjigi *Evropa brez Evropejcev* (2003), še vedno »družina zase«, ločena od ostale celine. Avtor to ugotovitev aplicira na primer avstrijskih in italijanskih odnosov do Slovencev kot najbližjih »poskomunističnih revežev«.

V dobrem desetletju po zrušitvi komunističnih despotizmov je namreč že mogoče zavreči celo eno izmed najbolj razširjenih zahodnih domnev, da bo nujna potreba vzhodnoevropskih držav po zahodnem kapitalu in investicijah oslabila nacionalistične ambicije. Nacionalna čustva so lahko močnejša od gospodarskih interesov, kot dokazujejo številni primeri. Nemške industrijske investicije na Češkem in Poljskem, na primer, v teh državah niso naletele na brezkompromisno odobravanje. Podobne odzive je možno zaslediti celo znotraj nemške države, v njenem vzhodnem delu. V omenjenih državah se je namreč razširila močna in – spričo zgodovinskega spomina – razumljiva bojazen, da bi Nemčija v prihodnosti lahko škodovala nacionalnim interesom teh držav.

Za potencialno uspešnejšo tesnejšo skupno evropsko skupnost Debeljak kritično obravnava štiri vidike modernega oblikovanja Evrope. Prvi vidik je ekonomističen in napačno predpostavlja, da razmeroma hitro spremenjenim tržnim razmeram nujno sledijo tudi spremembe vedenjskih obrazcev in vrednotnih sistemov posameznikov, ki so sicer utemeljeni predvsem v kulturnih tradicijah in kolektivnih spominih, iz katerih ti posamezniki izhajajo. Drugi vidik bi lahko poimenovali zgodovinsko-geografski, saj posega v še vedno nenatančno definirane zemljepisne in tudi simbolne meje Evrope, ki so bile historično običajno določene z zunanjim sovražnikom, poosebljenim bodisi v islamu, Orientu, komunizmu ali Balkanu. Tretji vidik, na osnovi katerega poskuša avtor premisliti temelje sodobne Evrope oziroma Evropske unije, da bi s tem ponudil možnost za izboljšanje ali vsaj zmanjšanje trenutnih negotovosti in slabosti povezovanja evropskih narodov in nacij v širšo, pa tudi globljo skupnost, predstavlja konstrukcija skupnega mentalnega okvira, v katerem bi se prepoznali in spoznali vsi evropski posamezniki in skupine. Četrty vidik evropskega reda pa je tako imenovani demokratični primanjkljaj, ki označuje precejšnje nezadovoljstvo državljanov in državljanek z delovanjem demokracije v Evropski uniji kot projektu družbenih elit, ne pa širokih populacij.

Avtor kljub navedenu skepticizmu goji upanje, da bo združena Evropa zmožna oblikovati pogoje za počasno odstranjevanje podedovanih predsodkov in stereotipov, vendar pa ne goji iluzij, da bo kolebajoča dilema med *domačim* in *tujim* izginila. S širitvenimi procesi se bo ta zgolj ponotranjila, tako da se bo pomen meje premestil na razločevanje med prvo- in drugorazrednimi državljani in državljanke (Debeljak, 2004: 184).

Delo Aleša Debeljaka predstavlja pogumno spojino znanstvenega in esejističnega teksta. Medtem ko prvi daje knjigi znanstveno relevantnost in teoretsko kritično argumentacijo, drugi predstavlja tisti element, ki znanstveno besedilo podaja na berljivejši, na posameznih mestih izrazito literaren in bralcu prijazen način. V izpostavljanju vitalnih pomanjkljivosti evropskega združevanja pazljivemu bralcu morebiti umanjka le konstruktivnih predlogov, kako v praksi dejansko izpeljati bolj demokratično ureditev Evropske unije, zmanjšati birokratske mehanizme njenih institucij, uveljaviti kulturo soglasja in motivirati širšo javnost za aktivno evropsko državljanstvo.

Boštjan Šaver

Božo Repe: Rdeča Slovenija – tokovi in obrazi iz obdobja socializma.

Ljubljana: Sophia, zbirka Spekter, 2003

329 strani (ISBN 961-6294-53-9), 4.991 SIT

Boris Mlakar: Slovensko domobranstvo 1943/1945 – ustanovitev, organizacija, idejno ozadje. Ljubljana: Slovenska matica, 2003

544 strani (ISBN 961-213-114-7), 7.595 SIT

ključne besede: ideologija, slovenska zgodovina, domobranstvo, komunizem, socializem

Primer polpretekle slovenske zgodovine lahko v polju družboslovja interpretiramo kot slikovit primer ideoloških implikacij na določeno družbo. Pri tem pa si velja najprej zastaviti vprašanje, kako je identiteta kolektiva lahko povezana z neko ideologijo? Kaj sploh ideologija kot taka predstavlja?

Koncept ideologije je prvič artikulirala marksistična tradicija v kontekstu raziskovanja *kultur*, ki so oblikovane tako, da posameznikom ali skupinam omogočajo posedovanje družbene moči, s kar se da visoko stopnjo nadzora in minimaliziranimi tendencami konfliktov. Drugače povedano gre za tisto obliko družbenega nadzora, ki ga dominantne družbene institucije/strukture izražajo skozi prevladujoče vrednote, predstave o svetu, simbolne in mitične sisteme ipd. – predvsem z namenom legitimiranja obstoječega družbenega reda. Kot sredstvo legitimacije takšnega vseprisotnega družbenega reda je razširjen predvsem način družbene adaptacije idej, ki ga v vsakdanjem življenju običajno imenujemo *izobraževanje* ali *šolski sistem*. Pri tem pa ravno simboli in kulturni konstrukti, ki so vpeti v potek izobraževalne socializacije, vplivajo na posameznikov način razmišljanja, v katerem so vsakdanje družbene prakse sprejete kot *naravne* in ne kulturne (nekaj podobnega eksplicira Barthes na ravni tvorbe mita). Takšen proces socializacije, ki vpliva na oblikovanje naših kognitivnih in afektivnih interpretacij vsakdanjega sveta, je po mnenju Gramscija *hegemonija*, za katero je po Althusserjevem mnenju značilno, da jo izvajajo *ideološki aparati države* – družina, šolske in akademske ustanove, cerkve in verske skupnosti, ostale kulturne forme od institucije športa do literature, glasbe in sodobnega oglaševanja. Kot ena izmed ključnih humanističnih znanosti je predmet ideoloških inflekcij tudi zgodovina – v tem pogledu niso samo posamezne zgodovinske študije plod ideoloških pretokov, temveč tudi aktualno družboslovje, ki sloni na ramenih zgodovinsko utemeljenih vrednot. Tudi akademskih.